

SLAVOJ ŽIŽEK

ÖVERSÄTTNING AV HENRIK GUNDENÄS

ft

KROSSA FRAM- STEGET

INNEHÅLL

Översättarens förord	7
Framsteget och dess öden	15
Emot framsteget	35
Acceleration	51
Holografisk historia	63
Absoluta invarianter	75
Att göra sig värre	85
Konkret analys av en konkret situation	93
Inbördeskrig	99
Auktoritet	109
Från ont till värre	157
Vi är biomassa	165
Världens undergång	175
Förnekelse	183
Noter	191

Översättarens förord

ÖVERSÄTTARE TALAR OFTA om hur de försöker »hitta författarens röst«. Med det menar de att en text med verkshöjd inte bara har ett tankeinhåll som måste bli rätt återgivet, utan också en mänsklig avsändare vars ton och temperament det gäller att söka förmedla. Kanske är det inte ens möjligt att tänka sig det ena utan det andra.

För den som någon gång hört Slavoj Žižek tala får »författarens röst« en alldeles konkret innebörd. Det blir helt enkelt svårt att därefter gå tillbaka till något han skrivit utan att höra hans röst i huvudet.¹ Jag tänker då inte i första hand på hans läspning eller hans slovenska brytning, inte på hans retoriska »Är det inte så att...«, inte ens på den karakteristiska tankeflykten och de oväntade associationerna, utan på otåligheten och känslan av att det brådskar. Orden liksom snubblar över varandra och kan inte hinna fram snabbt nog så att han får sätta punkt någon gång och ta itu med nästa föreläsning, artikel, bok. Det har nog bara blivit alltmer bråttom med åren: tiden är inte på vår sida utan har egentligen redan runnit ut, ett tema som var framträdande redan i den förra boken på svenska,

För sent att vakna, och som återkommer på flera ställen i den här boken.

Det brådskar närmare bestämt att ta sig ur det samhälle som andra har byggt åt oss. Žižek har kallat sig, eller har av omgivningen kallats, hegeliansk filosof, lacaniansk psykoanalytiker och kommunist.² Det är en ovanlig åsiktskombination. Om han vore den sorts författare som man behöver känna sig som ett med för att uppskatta skulle hans läsekrets vara liten och sannolikt krympande. Nu är det ju inte så. Jag vill i det här förordet säga något kort om varför och antyda några sätt att läsa Žižek kritiskt utan att för den skull ge några direkta läsanvisningar.

En möjlighet vore att utgå från den klassiskt liberala uppfattningen att värdet av meningsbrytningar består i att de möjliggör sökandet efter sanningar som leder samhället framåt. En av liberalismens stora teoretiker, britten John Stuart Mill, menade på sin tid att alla idéer måste underkastas motstånd och diskussion om vi ska ha möjlighet att skilja sanning från lögn och utvinna det korn av sanning som kan rymmas i varje åsikt. Upptäckten av sanningar medför ökad kunskap, som i sin tur ger förutsättningar för samhällets framåtskridande och mänsklighetens större lycka. Med tiden kommer nämligen åsiktsspridningen att minska och åsikterna att stabilisera sig: »Med varje framåtskridande kommer det antal meningar, som icke längre är omstridda eller betvivlade, att ständigt ökas; och det

är nära nog ett mått på den allmänna välfärden hur stort antal och hur betydelsefulla de sanningar är, som nått därhän, att de icke längre bestrids.»³

Meningsbrytningar skulle alltså ytterst vara samhällsnyttiga på så vis att de står i sanningens och framstegets tjänst. Till detta kommer en subjektiv aspekt. Utan prövning av de avvikande åsikterna skulle vi inte kunna vara rimligt övertygade om våra åsikters sanning, och vi skulle vara fullständigt villrådiga beträffande den rätta vägen framåt. Allra värdefullast är på sätt och vis »ytterlighetsåsikterna«, de åsikter som är längst fjärmade från samhällets normalåsikter. Det beror på att de effektivare än andra kan tydliggöra grunderna för den egna övertygelsen, hålla den levande och förhindra att den stelnar till en dogm.⁴

På det viset skulle en politiskt liberal person som inte är överens med Žižek i många frågor ändå kunna ha viss behållning av hans böcker och artiklar: »Det här kan jag absolut *inte* hålla med om av det skälet att...« Men faktum är att även en vänstertänkare som Noam Chomsky skulle uppfatta deras eventuella värde bara på det sättet, det vill säga se dem som betydelsefulla endast i den mån de genom sin vrånghet klargör vad som är rätt och riktigt och vad vi som samhälle bör sträva efter i stället. Som han sade i en intervju för ett tiotal år sedan:

Det finns ingen »teori« i någonting av detta, inte i den betydelse av teori som någon är bekant med inom vetenskaperna eller något annat betydande fält. Försök att i allt det du nyss nämnde [Slavoj Žižek, Jacques Lacan och Jacques Derrida] hitta några principer utifrån vilka det blir möjligt att göra slutledningar, komma fram till empiriskt prövbara antaganden som går utöver vad man skulle kunna förklara för en tolvåring på fem minuter. Se om du kan hitta något sådant när de svåra orden har dechiffrerats. Jag kan det inte. Och jag är inte intresserad av den sortens poserade. Žižek är ett extremt exempel på det.⁵

Å andra sidan kan vi tänka oss att de »svåra orden« faktiskt betyder något, att de inte bara är en del av en jargong som fyller den sociala funktionen att avgränsa och hålla samman en ganska snäv grupp (av hegelianer, lacanianer eller »teoretiker« i allmänhet) och skrämma bort eller stänga ute alla andra. För min del tror jag att en sådan grundinställning öppnar för ett annat och intressantare sätt att läsa Žižek kritiskt.

Vi skulle då ganska snart finna att Žižek vänder sig emot hela det ovan skisserade idékomplex kring »sanning« och »framsteg« som länge har ingått i de västliga samhällenas självförståelse. Han skulle säga att inga yttre sanningar, inga objektiva fakta, »talar för sig själva«, eftersom de antingen är triviala eller döljer ställningstagandet hos den som förmedlar dem. Inte

heller den traditionella ideologikritiken, som gick ut på att avslöja den dolda sanningen om världen vi lever i, förslår i en situation där ingenting hindrar oss från att se med egna ögon hur det är ställt. Politiska ledare som Trump och Le Pen exponerar skamlöst allt sådant som den »anständiga« liberala demokratin skulle ha lagt sig vinn om att dölja, och själva vet vi mycket väl hur det står till (med klimatet, med den gryende fascismen och så vidare) utan att göra något särskilt åt saken.

Žižeks väg ur denna kinkiga belägenhet handlar om att välja den engagerade, emancipatoriska, »ensidiga« beskrivningen av verkligheten. Som han skriver i den här bokens »Inbördeskrig«: »Endast genom en engagerad ståndpunkt, just en ståndpunkt som tvingar fram ett svar, kan vi finna den sanning vi behöver få fram – i fråga om det som händer i Ukraina, i Gaza, på Västbanken och på hundratals andra ställen.« Det finns ingen neutral ståndpunkt. Vilket också betyder: det finns ingen punkt där de olika åsikterna om samhället och världen strålar samman, varken i dag eller i morgon. Antagonism hör till den mänskliga existensen. Det som för Elon Musk är framsteg, måste för de flesta av oss andra vara bakslag och tillbakagång. Om framåtskridande uppfattas som en ständig ökning av »det antal meningar som icke längre är omstridda eller betvivlade« kan det bara förekomma som begrepp och inte i verkligheten, för kontroverserna mellan olika meningar har inte någon slutpunkt.

Det gamla liberala framstegsbegreppet, i den mån det ännu kan göra sig gällande, skulle alltså vara bankrutt. Det är dött, dess anhängare vet bara inte om det. Här tänker jag inte bara på den typ av tänkare som har velat utse vår samtid till den mest framgångsrika perioden i mänsklighetens historia, från Hans Rosling till Johan Norberg.⁶ Jag tänker också på hur vi till vardags gärna vill föreställa oss att samhället genomlöper en utveckling från det sämre till det bättre, från omedvetenhet till medvetenhet. Den sortens historieskrivning underförstås varje gång vi hör talas om något upprörande och utbrister: »Tänk att något sådant kan hända i dag, 2025!«

Inte heller den dialektiska materialismen i sin traditionella tappning har något att komma med. Så som den kodifierades i de reellt existerande socialistiska länderna sågs den som en vetenskap om de allmänna utvecklingslagarna för naturen, samhället och tänkandet, vilka antogs röra sig mot alltmer avancerade existensformer genom språngartade övergångar från det enkla till det sammansatta, från det lägre till det högre.⁷ I en bok som utkom för några år sedan menade Žižek att sådana idéer tillhör vad som måste vara 1900-talets dummaste filosofiska system.⁸ En ledtråd till hur framsteg skulle kunna uppfattas i stället ger han i den här bokens inledande essä »Framsteget och dess öden«: »Vi måste inse att framsteg aldrig betecknar något linjärt närmande till ett förutbestämt mål,

eftersom varje steg framåt medför en grundlig omprövning av själva framstegets innebörd – framsteget måste hela tiden omdefinieras, och denna omdefiniering är en väsentlig del av det.«

Om vi följt Žižek så långt är det fara värt att vi följer honom ännu längre, så att vi blir hans lärjungar och börjar säga efter honom mekaniskt.⁹ Teologen och filosofen Ola Sigurdson har föreslagit att Žižeks mer kontroversiella politiska uttalanden kan vara ett sätt för honom att avstyra allt sådant. De skulle närmare bestämt vara ett sätt för honom att tvinga läsaren att ta ställning, så att han eller hon inte kan identifiera sig med Žižek författaren och därmed värja sig mot de insikter han vill förmedla.¹⁰ Här är några exempel på sådana uttalanden från de senaste åren (det sista hämtat från »Vi är biomassa« i den här boken): »Trump är en vanlig mittenpolitiker«; »Fredsivrarna, från Chomsky till Varoufakis och Peterson, är de mest förhatliga figurerna i dagens offentlighet«; »När man säger att vi måste använda resurser sparsamt, återvinna och så vidare – är då inte syftet just att maximera nyttan av allting?«¹¹

Oavsett vad man tror om den psykoanalytiska tolkningen av syftet med den här typen av yttranden står det klart att Žižek inte är någon vanlig provokatör eller posör, att det inte bara är av uppmärksamhetsskäl han söker och ibland passerar gränsen för omgivningens tålamod. Dels har han faktiskt ett ärende (eller flera ärenden), dels vill han uppmana sina läsare

att tänka själva. Han har gjort sin del av arbetet och lämnar resten åt oss. Alla som någon gång försökt att tänka vet att det är svårt. Det bästa vi kan göra är att upprepa försöket och misslyckas bättre. Det är vad Žižek själv gör i den här samlingens essäer. Och såvitt jag förstår uppfattar han den sortens »upprepning« i Becketts eller Kierkegaards anda som en fundamental del av varje reellt framsteg.¹²

Vilket återför mig till detta med »författarens röst«. På kort tid har vi fått vänja oss vid att mycket av det vi läser inte är slutpunkten för nervimpulsernas väg i en mänsklig hjärna, utan produkten av självlärande algoritmers bearbetning av visst stoff med ledning av stora mängder träningsdata. Maskinen har inga begrepp om någonting alls och fäster inte vikt vid något särskilt. Den upprepar bara sannolikheter och ger oss idel irrtexter, skrift utan mänsklig avsändare. Men som människor kan vi ge akt på vissa ordsammanställningar snarare än andra, företrädesvis sådana som vittnar om ett temperament eller uttrycker en tankegång. Den som tänker, och den som tar del av någon annans tankealster, gör sig mottaglig för det osannolika, det föga sannolika eller helt enkelt det som gör något mänskligt. Varje framsteg, även det mest obetydliga, börjar där.

Lund i augusti 2025

Henrik Gundenäs

Framsteget och dess öden

TIDIGT I CHRISTOPHER NOLANS film *The Prestige* ser vi en trollkarl utföra ett trick med en liten fågel som försvinner i en bur som blir tillplattad på bordet. En liten pojke i publiken börjar gråta, upprörd över att fågeln dödades. Trollkarlen går fram till honom och avslutar tricket genom att varsamt locka fram en levande fågel ur handen – men pojken låter sig inte övertygas utan menar att det måste vara en annan fågel, den döda fågelns bror. Efter föreställningens slut ser vi hur den ensamme trollkarlen slänger en krossad fågel i papperskorgen där många andra döda fåglar redan ligger. Pojken hade rätt. Tricket skulle inte kunna utföras utan inslag av våld och död, fungerar bara om den osnygga och eländiga resten av det som offrats skaffas undan någonstans där ingen som är att räkna med kommer att kunna se vad som hänt. Detta är grundpremissen för ett dialektiskt framstegsbegrepp: när ett nytt stadium inträder *måste det ligga en krossad fågel någonstans*.

Framstegets krossade fåglar

Det första som måste tillbakavisas är varje uppfattning om mänsklighetens globala, linjära framåtskridande, vare sig den formulerats av Karl Marx, antagits av liberaler som Francis Fukuyama (som talade om historiens slut) eller formats av upplysningens dialektik.¹³ Marx allmänna historiesyn var att historien beskriver en linjär följd av »fortlöpande« sociala utvecklingsformer, från det primitiva samhället via det asiatiska produktionssättet, slaveriet, feodalismen och kapitalismen till socialismen och kommunismen. Nästan genast uppstår problem med den historiska dynamik som Marx tänkte sig; till att börja med är idén om ett »asiatiskt produktionssätt« tydligen problematiskt (den är en tom kategori som Marx fyllde med vadhelst som inte passade in i hans eurocentriska historielogik och är således i sig själv ett kärl för krossade döda fåglar). Vad beträffar socialismen visade det sig att Rosa Luxemburg hade fel när hon påstod att »det står mellan socialism och barbari«: vad vi fick med stalinismen var ett socialistiskt barbari med så många offer att man ännu inte hunnit räkna kropparna.¹⁴ Och vad liberalismen angår är dess kris så uppenbar att till och med Fukuyama har tagit tillbaka det han sade om historiens slut.

Alla grepp är tillåtna när vi söker efter krossade fåglar. Ryssland och Kina vill gärna framställa sig

som anhängare av en ny multicentrisk världsordning, där alla levnadssätt kommer att samexistera sida vid sida och där den koloniala dominans som västvärlden har utövat både ekonomiskt och ideologiskt till slut kommer att vara undanröjd. I denna retorik ser vi hur hela burar med krossade fåglar röjs ur vägen tillsammans med västvärlden, inte bara en viss ekonomi och politik utan också feminism, homosexuellas rättigheter och mänskliga fri- och rättigheter i allmänhet. Ett någorlunda aktuellt exempel kan vara den debatt som fördes i det ugandiska parlamentet i februari 2023 med anledning av ett förslag om ytterligare skärpning av lagen mot homosexualitet – där de mest radikala förespråkarna krävde dödsstraff, eller åtminstone livstids fängelse, för personer som togs på bar gärning. Parlamentets talman Anita Among slog fast: »Antingen är ni med oss eller också står ni på västvärldens sida.«¹⁵ Vi lever i de *oheliga alliansernas* tid, i en tid av samarbeten och förbindelser mellan ideologiska krafter som spränger den gängse indelningen i vänster och höger. Den kamp som förs av feminister, homosexuella och transpersoner beskrivs som redskap för en västerländsk ideologisk kolonialism som syftar till att underminera den afrikanska identiteten. Om det här sättet att tänka tillåts att sätta sin prägel på debatten även i fortsättningen blir det omöjligt att vara homosexuell ugandier, feministisk ugandier, transugandier;

ännu en sidoförlust under kampen för en inskränkt definition av »framsteg«.

I den bistra verkligheten kan avkoloniseringens löfte tas i anspråk för andra typer av ändamål, och den emancipatoriska potential som det rymde kan klämmas ihop och kvävas under trycket av alltför snäva begrepp om vad framåtskridande innebär. I åtskilliga afrikanska länder, från Angola till Zimbabwe, lever folket i mer eller mindre korrupta samhällssystem, där klyftan mellan »herrarna« och det fattiga folkflertalet – klyftan i rikedom, makt, privilegier och frihet – förmodligen är ännu större i dag än under kolonialtiden. »Avkolonisering« under sådana förhållanden kan nästan tjäna som bild för uppkomsten av nya klasshierarkier. Givetvis finns det en mängd argument som kan anföras mot varje uppfattning om att det skulle ha varit »bättre« under kolonialtiden, men om vi inte erkänner att befrielserörelser kan sugas upp i tvivelaktiga regimer kommer den nya högern att göra det åt oss (som man redan gör i fråga om Sydafrika genom att svamla om svartas oförmåga att »sköta sitt land ordentligt«). »En revolution är inte som en middagsbjudning«, sade Mao.¹⁶ Nej, men tänk om verkligheten efter revolutionen är ännu mindre som en middagsbjudning? Därmed inte sagt att vi bör ge upp framstegstanken – vi bör snarare ompröva innebörden av framsteg, och första steget är att kunna erkänna vissa obehagliga realiteter, även sådant som

är osnyggt och eländigt, och särskilt sådant som vi finner skamligt och pinsamt och för vilket det inte verkar finnas någon bot. Vi applåderar den levande fågel som avleder uppmärksamheten från kapitalistisk korruption och auktoritär makt, men det är inte bra med alla dessa krossade fåglar som ligger undanstuvade i kofferten.

De två artiklar om Indien som Marx skrev 1857 (»Det brittiska herraväldet i Indien« och »De framtida resultaten av det brittiska herraväldet i Indien«) brukar av postkoloniala forskare avfärdas som pinsamma exempel på Marx »eurocentrism«, men faktum är att de är intressantare än någonsin. Marx beskriver här osminkat brutaliteten och exploateringen under den brittiska koloniseringen av Indien och väjer inte för det systematiska bruk av tortyr som var förbjudet i väst men blev »outsourcat« till indier (inget nytt under solen – detta var motsvarigheten till Guantánamo i 1800-talets Brittiska Indien): »Den borgerliga civilisationen med dess djupa hyckleri och inneboende barbari ligger ohöljd framför våra ögon, när vi vänder blicken från dess hem, där den antar respektabla former, och mot kolonierna, där den är naken.«¹⁷ Det enda han för egen del tillade var:

England har rivit ned hela den indiska samhällsbyggnaden, utan att några som helst spår av återuppbyggnad kan skönjas. Denna förlust av hans gamla

värld, utan att han vunnit någon ny, ger åt hinduns nuvarande elände en speciell ton av melankoli, och avskiljer ett Indien styrt av briter från alla dess äldre traditioner, och hela dess tidigare historia. [...] Det enda som drev England när det utlöste en social revolution i Indien var förvisso de lumpnaste intressen, och det sätt på vilket det genomdrev sina intressen var enfaldigt. Men det är inte det som är frågan. Frågan är, kan mänskligheten uppfylla sin bestämmelse utan en grundläggande social revolution i de sociala förhållandena i Asien? Om den inte kan det, så var England, oavsett vilka förbrytelser det än har begått, genom att åstadkomma denna revolution historiens omedvetna verktyg.¹⁸

Talet om »bestämmelse« till trots ska vi inte avfärda uppfattningen om »historiens omedvetna verktyg« som naiv teleologi, som fatalistisk och ändamålsfixerad tilltro till förnuftets list, där även de lumpnaste brott gör tjänst som framstegets redskap. Marx säger helt enkelt att den brittiska koloniseringen av Indien skapade betingelser för Indiens dubbla frigörelse: både från den egna traditionens begränsningar och från själva koloniseringen... I dag verkar förstås en sådan ståndpunkt alldeles för naiv – numera vet vi att de brittiska kolonisatörerna krossade lokala näringar i Indien och att deras härjningar kostade tiotals miljoner indier livet. Vi skulle aldrig säga att

koloniseringens fasa var det pris Indien fick betala för framåtskridandet mot någon dimhöljd utopisk framtid. Vi måste inta en mycket blygsammare hållning: briterernas gärningar i Indien var oförlåtliga och ledde direkt till en förödande katastrof; dock öppnades en ny väg för Indien då denna katastrof var ett faktum. Detta »dock« är ett olustigt adverb, men fördelen är att man håller hoppet uppe på ett sätt som inte är fallet vid en prydligare typ av historieskrivning.

När Theodor Adorno och Max Horkheimer tecknade konturerna av den framväxande »förvaltade världen« (*verwaltete Welt*) i det senkapitalistiska samhället menade de att den sammanfaller med barbari, att den utgör den punkt där själva civilisationen återfaller i barbari.¹⁹ Ett slags negativt telos hos hela upplysningsförloppet, som hos Nietzsches sista människor: »Man har sitt lilla nöje om dagen och sitt lilla nöje om natten: men man ärar hälsan. ›Vi har uppfunnit lyckan‹ – säger de sista människorna och blinkar.«²⁰ Samtidigt varnar Adorno och Horkheimer för de mer direkt »ontiska« katastroferna (olika former av terror och så vidare). De sista människornas liberaldemokratiska samhälle är alltså obeskrivligt fruktansvärt, men kruxet är att alla andra samhällen är ännu mer fruktansvärda, så att valet verkar stå mellan två onda ting (eller mellan pest och kolera). Dubbelheten här är oreducerbar: å ena sidan är den »förvaltade världen« det katastrofala slutresultatet av upplysningen,

men å andra sidan är samhällets »normala« väg hela tiden kantad av katastrofer, från krig och terror till miljökatastrofer. Vi förväntas bekämpa dessa »ontiska« katastrofer (det vi upplever som katastrofala händelser i vår sociala verklighet) samtidigt som vi håller i minnet att den yttersta katastrofen är den »förvaltade världens« till synes »normala« strukturer och växlingar. Vi rör oss med andra ord längs ett slags Möbiusband: om vi går tillräckligt långt på ena sidan kommer vi tillbaka till utgångspunkten. Kan detsamma sägas om progressiva idéer i allmänhet? I hundratals år har visionärer av alla schatteringar drömt om vad en enad mänsklighet skulle kunna uträtta, men det enda obestriddligt »progressiva« mål som mänskligheten kan verka för i dag, med tanke på ekologiska och andra hot, är helt enkelt att överleva.

Möjligheterna och farorna med den teknologiska och vetenskapliga utvecklingen har varit stoffet för drömmier om mänskligt framåtskridande i hundratals år, men även här har vi hamnat i en ond cirkel. Fri utveckling, experimentering och forskning ledde till den artificiella intelligensen, som inte bara hotar att ersätta den mänskliga hjärnan, utan är särskilt *avsedd* att övervinna hjärnans begränsningar, att duplicera mänskligheten minus dess fel och brister. Bortsett från mer abstrakta frågor om hur detta skulle se ut, vad det skulle betyda och hur det skulle komma till stånd, behöver man inte leta särskilt länge efter de

döda fåglar som ligger strödda på vägen mot »framsteg«, från de astronomiska energikostnaderna på en brinnande planet till de människor som i allt större utsträckning kommer att få sina arbetsuppgifter utförda av AI. Så går det när man okritiskt anammar en vag idé om »framsteg«; AI:s anhängare talar om den frihet den medför, men frihet från vad, för vilka och för vilket ändamål, det kan de inte riktigt säga. Frihet för mänskligheten att ägna sig åt rekreation, konst och meditation? Eller frihet för en oligarki av teknokrater att inte vara det minsta bunden av samhällskontraktet, alltmedan mänskligheten reduceras till en kugge i AI:s ändlösa självreproduktion?

Detta leder oss till förhållandet mellan framsteg och frihet. Den moderna filosofins axiom är att framsteget i grund och botten är liktydigt med frihetens framåtskridande. (Det var så Hegel uppfattade hela den mänskliga historiens utveckling: i den orientaliska despotismen var endast despoten fri, i det antika slavsamhället var endast fåtalet fria, men med kristendomen är alla fria.) Redan från början uppstår dock stora problem med definitionen av frihet. Inom upplysningstraditionen tänker man sig att en verklig frihet kan existera endast om alla är likvärdigt fria, medan konservativa liberaler menar att jämlikhet begränsar friheten; sedan har vi motsättningen mellan individuell frihet och kollektiv frihet (nationens frihet, som fascisterna förespråkar). Socialister menar

att friheten är ett faktum först när vissa materiella och institutionella betingelser är för handen (fri utbildning, fri press, fri sjukvård), medan liberalkonservativa tänker sig att redan den sortens åtgärder inskränker individens fulla frihet (minns hur amerikanska republikaner motsatte sig Obamacare med argumentet att reformen skulle begränsa vars och ens frihet att själv välja läkare).

Frågan kompliceras ytterligare genom det skifte från ekonomisk och politisk frihet till kulturell frihet som ägt rum sedan 1960-talet. Hur kommer det sig att man sedan dess har kommit att uppfatta så många problem som intoleransproblem snarare än som ojämlikhets-, exploaterings- och orättviseproblem? Varför talar man om tolerans snarare än om frigörelse, politisk kamp, till och med väpnad kamp när man söker en lösning på problemen? Det närmast till hands liggande svaret är att politiken har »kulturaliserats«, att politiska olikheter som kommer sig av politisk ojämlikhet, ekonomisk exploatering och så vidare har neutraliserats genom att göras till »kulturella« olikheter, till olika »levnadssätt« som anses bestämda, som inte kan övervinnas utan bara måste »tolereras«. Detta ska bemötas i Benjamins termer: *från politikens kulturalisering till kulturens politisering*. Politikens kulturalisering beror på att de direkta politiska lösningarna, såsom välfärdsstaten, olika socialistiska projekt, försök att uträtta något, att bygga, har fått ge

vika eller gått i stöpet. Tolerans är det postpolitiska surrogatet för de lösningarna:

Den höga uppskattningen av tolerans i vår tid signalerar att man har gett upp mer självständiga idéer om rättvisa, något som i sin tur kan sättas i samband med en generell avpolitisering av medborgarskap och makt och ett tillbakaträdande från själva det politiska livet. När tolerans odlas som ett politiskt ändamål blir följden att politiken inte längre uppfattas som ett område inom vilket konflikter kan formuleras och hanteras på ett produktivt sätt, ett område inom vilket medborgarna kan förändras genom sitt deltagande.²¹

Den krossade döda fågeln här är själva politiken. Och den fågeln förblir krossad även efter den nya högerpopulismens uppgång: visst kan konflikten mellan den liberala mitten och den nya högern framstå som politisk, men den utesluter emancipatorisk politik i ordets egentliga mening.

Framsteg som förlösning

Hur ska vi orientera oss i denna röra? Vår utgångspunkt måste vara att det inte finns något framsteg i allmänhet: ordet betecknar ett steg som tillryggaläggs vid den inre utvecklingen av ett system,